

Отримано: 1 лютого 2024 р.

Прорецензовано: 26 лютого 2024 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2024 р.

e-mail: oleksandr.motorny@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9546-1410>

Web of Science Researcher ID: alexandr

DOI: 10.25264/2519-2558-2024-21(89)-139-141

Моторний О. А. Взаємозв'язок образу природи та духовності у поетичному доробку Павла Петра і Роберта Б'єліка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 21(89). С. 139–141.

УДК: 821.162.3-1

Моторний Олександр Андрійович,

кандидат філологічних наук, доцент,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОБРАЗУ ПРИРОДИ ТА ДУХОВНОСТІ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ ПАВЛА ПЕТРА І РОБЕРТА Б'ЄЛІКА

Образ природи та духовність часто перетинаються у поетичному світі як поетів дев'ятнадцятого і двадцятого століття, так і сучасних. Прикладом може бути творчість чеських та словацьких авторів, які використовували образ природи для інтенсифікації та підкреслення власних духовних пошуків. Оскільки вищі сили часто не можуть впливати на світ напряму, вони це роблять опосередковано через живу або неживу природу, натякаючи ліричному героєві на правильний шлях внутрішнього розвитку. Природа також може виступати тлом, що підкреслює цей шлях, робить його яскравішим, органічно вимальовуючи риси ліричного персонажа. Серед сучасних поетів, яких можна віднести до так званої «лінії духовної поезії» слід виділити Роберта Б'єліка (Словацьчина) та Павла Петра (Чехія). Обидва поети популярні у своїй країні, активно публікуються, мають декілька виданих поетичних збірок, беруть участь у літературному житті, займаються художніми перекладами. Для обидвох поетів характерним є ключовий образ зимової природи, на тлі якої ліричний герой веде власний пошук вищої сили. Аскетична зимова природа в цьому випадку символізує відречення від мирських благ, прозорість поетичного світу, його неприкритість, відсутність у ньому зайвого. Відмінність поетичних світів названих авторів полягає в тому, що у Р. Б'єліка бачимо чіткі та досить конкретні образи тварин, рослин, міфічних та релігійних персонажів, які підкреслюють внутрішній світ ліричного героя, у той час як поетичний світ П. Петра є абстрактнішим і образи перебувають у складнішій і децю розмитішій взаємодії між собою.

Ключові слова: сучасна поезія Чехії та Словацьчини, релігійна поезія, образ природи у поезії, ліричний герой та його функція.

Oleksandr Motorny,

PhD, associate professor,

Lviv Ivan Franko National University, Lviv

INTERRELATION OF NATURE'S IMAGE AND SPIRITUALITY IN PAVEL PETR'S AND ROBERT BIELIK'S POETIC WORKS

Nature and spirituality often intersect in the poetic world of both nineteenth and twentieth-century poets, as well as contemporary ones. An example can be found in the works of Czech and Slovak authors who utilized the imagery of nature to intensify and underline their own spiritual quests. Since higher powers often cannot directly influence the world, they do so indirectly through living or inanimate nature, hinting to the lyrical hero the right path of inner development. Nature can also serve as a backdrop, emphasizing this path, making it brighter, organically delineating the features of the lyrical character. Among contemporary poets who can be attributed to the so-called «line of spiritual poetry» we can highlight Robert Bielík (Slovakia) and Pavel Petr (Czech Republic). Both poets are popular in their respective countries, actively publishing, having several published poetry collections, participating in literary life, and engaging in artistic translations. For both poets, a key image of winter nature is characteristic, against which the lyrical hero conducts his own search for a higher power. The ascetic winter nature in this case symbolizes renunciation of worldly goods, transparency of the poetic world, its sincerity, and absence of excess. The difference in the poetic worlds of the mentioned authors lies in the fact that in R. Bielík's works, we see clear images of animals, plants, mythical, and religious characters, which emphasize the inner world of the lyrical hero, while the poetic world of P. Petr is more abstract, and even the images exist in a more complex and somewhat blurred interaction with each other.

Key words: contemporary poetry of the Czech Republic and Slovakia, religious poetry, image of nature in poetry, lyrical hero.

Образ природи завжди займав помітне місце у поезії. Через нього передається внутрішній стан ліричного персонажа та поточний внутрішній стан автора. Природа надихає на творчість, розслабляє, стимулює рефлексію. Пейзажна лірика в чеській та словацькій літературі займала помітне місце. Поети зображали таким чином красу рідного краю, часто вдаючись до «календарного прийому», показуючи її з усіх сторін в усіх порах року. Класичним прикладом тут виступає поезія чеських анархістів кінця XIX – початку XX ст.: Карла Томана, Франтішка Гельнера, Станіслава Костки-Ноймана, кожен з яких попри те, що виражав у поезії власні радикальні політичні погляди, видав цілі збірки пейзажної лірики, йдучи ніби врозріз своїй основній творчій лінії. Звичайно тут неможливо оминати представників інших численних течій як чеської, так і словацької поезії, представники яких так чи інакше зверталися до образу природи: Іван Краско, Янко Єсенський, Мартін Разус, Антонін Сова, Отакар Бржезіна та інші. З іншого боку, у той самий час творилася поезія іншого гатунку, спрямована на явища надприродні, метафізичні, на пошук зв'язку людини з вищими силами, тобто поезія релігійна і релігійно-філософська. В цьому контексті згадаємо чеських та словацьких представників так званої «католицької модерні» (Рудольф Ділонг, Ярослав Дуріх). У багатьох авторів обидва мотиви органічно поєднувалися, породжуючи нові, цікаві смисли. Попри усї історичні перипетії, релігійна традиція і сьогодні є помітною в чеській та словацькій поезіях, прикладом чого є низка авторів містичної лірики останніх десятиліть. Не слід також забувати, що для нашого часу значно більшої мобільності, інтернету, глобалізації та стирання національно-культурних кордонів також є характерний духовно-релігійний та ідейно-філософський синкретизм і це не могло не відобразитися у поезії. Через це помітними є поряд з традиційними для слов'янської поезії античними чи християнськими образами, бачимо тепер чим далі, тим частіше елементи східних культур,

при чому не у конфронтації, а у взаємодії “Я скажу Амінь, ти пробормочи Ом, яка велика радість, такий самий і жаль” (Bielik, 2003, s. 15).

Для аналізу ми обрали творчість двох поетів, словацького автора Роберта Б'єліка (6, 7) та чеського – Павла Петра (5). Обидва автори є популярними у себе на батьківщині та частково перекладалися іншими мовами; обидва автори беруть активну участь у поетичному житті своєї країни, а також вдало поєднують у своїй творчості образи природи та надприродного. Проблема визначення понять “природне (фізичне, матеріальне)” та “надприродне (метафізичне, духовне)” є досить складною і у творчості кожного автора реалізується по-різному. Визначення та різниця між ними буде ключовим моментом пропонованого дослідження. Подекуди межі між ними є чіткими і в такому випадку ліричний герой або, знаходячись у матеріальному світі, спілкується з вищими силами, або всіляко тяжіє до них, розмірковує про їхню сутність, відмінну від сутності цього світу. У інших випадках кордони між природним і надприродним є розмитішими і тоді ліричний герой може з легкістю подорожувати світами, набираючись з них життєвої мудрості. Трапляється і різного роду проміжне або гібридне розуміння цих границь. В будь-якому випадку ми говоримо про взаємодію цих протилежностей, а також про взаємодію з ними ліричного персонажа. Ця взаємодія часто реалізується від матеріального в бік духовного, тобто матеріальний світ визначає сприйняття ліричним героєм світу нематеріального. Іншими словами, перебуваючи на тлі природи, герой переживає духовний досвід, який природою повністю або частково визначається. Важливим є те, що у випадку обидвох названих вище авторів це є зимова природа: холодна, аскетична, чорно-біла, мінімалістична, сувора, на тлі якої духовний світ людини розкривається особливо яскраво. Екстремальні відчуття холоду ведуть до зміненого стану свідомості, що спричиняє видіння крізь мороз, оптичні ілюзії, у яких ліричний персонаж бачить свої індивідуальні смисли: “Нехай нікого не лишить один у холодну ніч, ані устрицю, ані соню, ані зрадливого лиходія, хай мовчить серце мандрівника і хай всі заходять, будь ласка, будь ласка” (Petr, 1999, s. 26)

В обидвох письменників образ зими асоціюється так чи інакше з духовністю. Очевидно ключем тут є асоціація білого кольору з чистотою: “Марія блукає зі сліпою вовчицею холодом довгих ночей, сірою порожнечою днів. Тиха ніч мертва заворожила їх обох, Пташка вмерла в них, потім злетіла. Вона вільна!” (Bielik 2003, s. 14). У Петра образ морозної природи з характерними для неї проявами на зблідлому людському тілі, у поривах холодного вітру тощо бачимо у наступному уривку, де він натякає на божественність і на любов ліричного героя до Творця, любов часом незрозумілу пересічній людині, дивну, але сильну. Тіло Бога ліричний герой бачить спочатку як море, потім як явір, що натякає читачеві на міфологічну світобудову, коли світ уявлявся у вигляді багаторівневого, розгалуженого дерева і свідчить про переплетення різних картин світу (християнської, міфологічної): «морем і явором твоїх жил пускається вплав ковчег, на його палубі – свято, під його зіркою. Святого тіла на вітрі морозний подих, Люби. Кров вже просвічується» [Petr 1999, s. 15].

Так само, як і у Б'єліка, у Петра образ зими напряму пов'язаний з чистотою та духовним началом. Морозний подих ніби освіжає свідомість ліричного героя, робить її чистою та неупередженою. Крізь тіло на морозі просвічується кров. Що вона символізує: життя посеред безжиттєвого пейзажу у стані зародження, початок чогось нового, друге пришествя? Автор залишає питання відкритим для читача. Загалом прояви святості у поетичному світі Петра досить абстрактні і складаються з образів, що плавно перетікають один в інший. Традиційно білий колір символізує чистоту, так само, як і образ води, що бачимо і у поезії Б'єліка: “Я буду чекати тебе в краплі, як вівця в отарі, як єдиний вхід до тисячі воріт. Між двома темрявами одне світло біле, з двох крапель тільки одна, потім океан” (Bielik 2003, s. 57). Образ води тут досить своєрідний. Ліричний герой вміщує себе у краплину води як у захисну оболонку посеред двох темряв, які можуть символізувати крайнощі, важкі життєві обставини або ж внутрішні коливання героя, проблему вибору, коли кожен варіант несе у собі елементи небезпеки. Що є крапля води в цьому випадку: ескапізм, небажання контактувати зі світом, ілюзія безпеки, чи може це крапля віри у вищу силу посеред моря зневіри, але ця крапля попри усе у морі не розчиняється? Якщо з двох крапель тільки одна, це може бути натяк саме на вибір ліричним героєм духовного шляху. Вибрати можна тільки один шлях, істина може бути тільки одна. Океан в цьому випадку може означати безмежний простір, неосяжність Всесвіту, у якому кожен з нас неначе крапля і кожен з нас себе уособлює зі своєю власною краплею, але насправді це – ілюзія і усі ми є частиною безмежного океану. Така модель поетичного світу деякими рисами нагадує світоглядну парадигму індуїзму, де кожна людська душа – неначе крапля у великому океані творіння. Те, що усе є єдиним і усі створіння, яких ми звикли вважати ворогуючими, насправді мають свою правду, є вищою істиною, але більшість перебуває в ілюзії окремоті свого “Я” від світу, що призводить до страждань і вівці, і вовка, коли він голодний «Промов до вітру, нехай він змие дощ, дихни словом на вогонь, він запалає ще яскравіше, і прилетить птах, хоч ти його не кликав і перетворюється у світло одна тіль спільна вовча і вівці» (Bielik 2003, s. 14).

Образ вівці є у творчості Б'єліка типово біблійним і символізує християнське смирення, натомість образ вовка, який традиційно вважається твариною підступною, хижою, реалізується складніше, ніж традиційний. Образ вовка є паралельним лейтмотивом до образу зими у збірці Б'єліка “Вовча вервиця”. Сама назва збірки є промовистою: образ вовка та його зв'язок з вірою, фактично вовча віра, а отже для традиційно негативного образу вовка може бути притаманним пошук Бога або принаймні зв'язок з ним, що є, на нашу думку, натяком на згадане вище – усі істоти мають своє місце у світі і усі вони в такому випадку для чогось створені Богом, шанс дається усім.

Сльоза, як ми припустили вище, є образом духовної чистоти, а відтак може бути вмістилищем душі. Чистота надає образу сльози і певні риси пустотності, першопочатковості, незабарвленості вторинними характерними ознаками, пустотності: “Дві сльози прикрила поверхня озера, одна до другої прилине на гребені хвиль. Вони лежать самі...” (Bielik 2003, s. 27). Утім душі попри пустотність одне одну пізнають: “ми проллємо світло через наші руки з темрявою, вогні зустрінуться на перетині наших вен. Твоя сльоза зустріла мою на дні могил, лиш один дотик раптово спалахнув” (Bielik 2003, s. 21). Рецепція душі як первинного начала характерна для більшості релігій, виступаючи основною і можливо єдиною ознакою людської сутності, чимось таким, що нас як людей визначає і водночас є єдиним незнищимим елементом серед тих, з яких ми створені. Усе решта – минуше.

У Б'єліка сльоза як еталон чистоти перетинається з іншими ключовими образами його поезії, серед яких є згаданий вже вищий образ вовка. Хижак, дикий та небезпечний звір перетворюється тут на своєрідного охоронця святості моменту. Він відчуває божественну чистоту, уособлену в сльозі, він підкоряється їй і можливо й сам отримує від цього благословення:

“Вовк підходить до сльози, соромиться її доторкнутися. Голова падає під сльозу, на дно поцілунку: в тишу” (Bielik 2003, s. 21). Образ сльози зустрічаємо і в поезії Петра, однак його реалізація інша. Оскільки, як ми визначили, поетичний світ тут є дещо абстрактнішим і для автора, як стверджує сучасний чеський літературознавець Карел Піорецький, характерними є натяки та свідомі художні недомовки (Piorecký 2011, s. 81.), оцінити однозначно функцію цього образу буде складніше, але загалом він натякає нам на якийсь початок, на те, що щось відбулося; щось незрозуміле людському мисленню, на певний згусток почуттів, притаманних чи то ліричному героєві, чи самому світові як такому. Тут на думку приходять слова сучасного чеського дослідника поезії М. Червенки, який в одній зі своїх праць говорить про два типи ліричного героя. Перший – це конструкт, що стоїть над усім поетичним твором, над поетичною реальністю і водночас повністю її охоплює. Другий тип – це власне ліричний суб’єкт, який промовляє до читача через поетичний твір (Červenka 2003, s. 61.). Загалом, за нашими спостереженнями, для поезії Петра більш характерним є вияв саме першого типу героя, тобто фактично до читача промовляє не стільки антропоморфний ліричний суб’єкт, як ми його стереотипно можемо собі уявити, скільки сам по собі світ у різних візуальних проявах. Підтвердженням цього також буде приклад сліз, які капають нізвідки і не знають куди їм текти і відтак вони зупинились у часі. Світ хоче нам щось сказати, але промовити він може тільки через натяки, зрозуміти які може або ліричний суб’єкт другого типу за класифікацією Червенки, або ж читач. *Відкривши ніж, його годі закрити, але повіки закритося раніше, ти запхаєш долоню під сорочку як знак, що усе можна здолати в літньому вирі протягом червеної ночі. Сльози вже бризнули і куди їм текти? Літня, білява, прозора в шанобливій покорі косматих дерев, падають на землю яблука, під час чергових страждань ти загнав мої поцілунки в долину, де не лишається нічого, як тільки міцно спати* [Petr 1999, s. 27]. Момент неповоротності часу і можливо при цьому ж беззмістовності буття бачимо також в уривку з образом сліз, яким нема куди текти попри те, що вони вже течуть.

Проведений аналіз наштовхує на висновки, що попри різноманітні культурні віяння та ідейно-релігійний синкретизм є теми, що і надалі продовжують бути актуальними та образи, які через метафоризацію набувають усе нових і нових значень. Якщо тема у нашому випадку – це духовний пошук індивіда, тоді природа – тло цього пошуку, що взаємодіє з ліричним героєм. Така взаємодія може бути різною. Якщо у словацького автора вона є ближчою до класичного пейзажу, який ніби задає тон подіям та ситуаціям, у чеського поета природа наче і є подекуди тим ліричним персонажем, від імені якого ми сприймаємо текст. Ліричний герой може бути чітко відокремлений від оточення, а може бути злитий з ним в єдине начало. У Б’єліка ліричний герой спостерігає за красвидом, що його оточує і за його дивними метаморфозами, за мешканцями, сам при цьому будучи відстороненим, але спостереження дає йому одкровення і мудрість. У Петра ліричний герой і є цим пейзажем і перебуває, фактично, у дослідженні самого себе посередництвом потенцій власних внутрішніх форм.

Література:

1. Bielik Robert. Vlčí ruženec. Banská Bystrica, 2003.
2. Červenka M. Fikční světy lyriky. Praha, 2003.
3. Petr P. Andělům víno. Praha, 1999.
4. Piorecký J. Česká poezie v postmoderní situaci. Praha, 2011.
5. <https://www.ostravan.cz/68854/nad-novou-a-struhujici-sbirkou-pavla-petra-ktera-vysla-v-ostravskem-protimluvu/>
6. <https://www.litcentrum.sk/ukazka/vlci-ruzenec>
7. <https://www.litcentrum.sk/recenzia/o-basnickej-teologii-roberta-bielika>